

Asia: VN/27386/2023-VNK-31

Luonnos valtioneuvoston toimenpideohjelmaksi rasismin torjumisesta ja yhdenvertaisuuden edistämisestä

Tarkentavat kysymykset

Millaista sidosryhmäyhteistyötä tulisi tehdä toimeenpanon aikana (yhteistyötahot, yhteistyön muoto ja fokus)?

Yhteistyöhön tarvitaan mukaan niin yhdenvertaisuusvaltuutettu, poliisi, syyttäjä kuin yhdenvertaisuusasioiden parissa toimivat erityisasiantuntijatkin (erityisesti organisaatiot, esimerkiksi naisjärjestöt, seksuaalivähemmistöjen asioihin keskittyneet järjestöt, maahanmuuttajien parissa toimivat järjestöt). Yhteistyön avulla tulisi vahvistaa viranomaisten ymmärrystä spesifeistä tarpeista, joihin pitää löytyä ratkaisuja. Ratkaisuja tulisi kehittää vähintään näiden toimijoiden yhteistyönä. Viranomaisten tulee ymmärtää syvällisemmin syrjinnän muodoista ja vaikutuksista syrjittyihin.

Miten ja missä toimenpiteissä risteävän ja moniperusteisen syrjinnän torjuminen tulisi erityisesti huomioida?

Työmarkkinoille pääsyn sekä vihapuheen ja rasisen häirinnän kohdalla.

Mitä sellaisia toimenpiteitä toimenpideohjelmasta puuttuu, joita valtioneuvoston yhdenvertaisuustiedonannon puitteissa pitäisi mielestäsi edistää?

Vaikka ohjelmassa on havaittu tämä puute tietopohjassa, ohjelmasta puuttuu panostus kattavaan ja systemaattiseen tutkimukseen, jolla saadaan tietoa syrjinnän kokemuksista eri väestöryhmissä sekä väestösuhteista ja eri väestöryhmiin kohdistuvista asenteista ja niiden muutoksista.

Aiempien tutkimusten perusteella romani-tausta sekä ihonväri ja etninen tausta ovat Suomessa keskeisiä syrjinnän perusteita. Ohjelman toimenpiteissä nämä painotukset eivät erityisesti näy ja niihin tarvitaan lisää kohdennettuja toimia.

Julkisen sektorin toimijoiden toiminta, joka heikentää yhdenvertaisuuden kokemusta on huomioitu, mutta pelkkä yhdenvertaisuuskoulutus ei riitä. Julkisen sektorin antama esimerkki on tärkein askel kohti yhdenvertaisempaa yhteiskuntaa. Kaikki kielteiset tapaukset jäävät mieleen ja heikentävät

luottamusta yhteiskuntaan ja viranomaisiin. Sen vuoksi olisi myös syytä kitkeä kaikki syrjivät käytännöt ja puuttua tehokkaasti yksittäisten syrjintään syyllistyvien viranomaisten toimintaan, jotta yhdenvertaisuus ei jää vain aikeiden ja tavoitteiden tasolle vaan syrjintä voi aidosti vähentyä.

Miten toimenpideohjelman tavoitteiden toteutumista ja vaikutuksia tulisi seurata?

Tarvitaan systemaattista väestösuhteita ja asenteita koskevaa tutkimusta ja säännöllisiä kyselytutkimuksia, joilla mitataan yhdenvertaisuuden toteutumista. Nämä voidaan liittää osaksi muita kyselyitä. Tiedon hyödyntäminen asioiden muuttamiseen tarvittavin osin.

Ohjelman toteuttamisen vaikuttavuutta voisi entisestään lisätä ohjausryhmä, jossa olisi laaja edustus. Myös ulkopuolisen arvioijan hyödyntämistä ohjelman toteuttamisen onnistumisen arvioinnissa ohjelman eri vaiheessa voisi olla tarpeen harkita. Tämä toisi ohjelman toteuttamiseen lisää kunnianhimoa, uskottavuutta ja vaikuttavuutta.

Muut kommentit

-

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Kuntoutussäätiö kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto tähän tärkeään toimenpideohjelman luonnokseen.

Pääpiirteissään toimenpideohjelma on oikeansuuntainen. Toimenpideohjelmassa tunnistetaan aiheen tärkeys kestävän yhteiskunnan kannalta. Siitä käy ilmi, että rasismien vastainen ja yhdenvertaisuutta edistävä työ on tärkeää paitsi yhdenvertaisuutta koskevan lainsäädännön ja ihmisoikeussitoumusten, myös kansalaismielipiteen näkökulmasta (vrt. Perusoikeusbarometrin ja Eurobarometrin tulokset, ohjelmaluonnoksen s. 20). Tämän työn merkitys kasvaa entisestään kun vähemmistöiksi mielletyt ryhmät tulevat kasvavamaan tulevina vuosikymmeninä. Mikäli nyt ei tehdä vahvoja toimenpiteitä, joilla yhdenvertaisuus toteutuu, tulee yhteiskunta kohtaamaan vakavia ongelmia 10-20 vuoden kuluessa, jolloin asian korjaaminen on hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta. Maahanmuuttaneiden yhdenvertaisuuden osalta Suomen etuna on muuhun Eurooppaan verrattuna myöhään alkanut Suomeen kohdistunut muuttoliike ja sen myötä vasta 2000-luvun alussa alkanut maahanmuuttajaväestön merkittävä kasvu. Meillä on siis vielä aikaa tehdä korjaavia liikkeitä ja oppia muiden maiden kokemuksista ennen vakavien ongelmien realisoitumista. Kyse on myös kansantalouden kestävydestä, koska syrjintä lisää sosiaali- ja terveystalouden tarvetta, vähentää työllisyyttä ja aiheuttaa kansainvälistä mainehaittaa Suomelle.

Rasismien vastaisen ja yhdenvertaisuuden edistämistä koskevan työn tärkeys on siis toimenpideohjelman luonnoksessa ansiokkaasti tunnistettu. Tähän verrattuna luonnoksessa suunnitellut toimenpiteet jäivät osin vaatimattomiksi ja yleisluontoisiksi. Lopulliseen ohjelmaan tuleekin saada enemmän konkretiaa. Joiltain osin tarvitaan myös vahvempia keinoja yhdenvertaisuuden varmistamiseen.

Luonnoksen luvussa 4 esiteltiin yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja keskustelun teemaan liittyen näemme, että häirinnän ja vihapuheen kitkemiseksi yhteiskunnallisesta keskustelusta tarvitaan erityisen vahvoja toimenpiteitä. Julkista sektoria edustavat toimijat, poliitikot, poliisit, TE-toimistojen virkailijat jne. ovat valtion ja kansalaisen rajapinta ja näiden tahojen toiminnan tulisi toimia aina yhdenvertaisuutta vahvistaen. Tutkimusten mukaan poliitikkojen vihapuhe ja muuten syrjivä puhe lisää vihapuhetta muilla yhteiskunnan tasoilla. Tällainen toiminta heikentää kaikkia toimenpiteitä, joita yhdenvertaisuuden vahvistamiseksi pyritään tekemään. Tähän poliittisten toimijoiden ja muiden valta-asemassa olevien tahojen harjoittamaan syrjivään puheeseen toimenpideohjelmassa ei ole esitetty konkreettisia toimenpiteitä. Riskinä on, että rasismiin vastaiset kampanjat ja yhdenvertaisuuskoulutukset näyttäytyvät näennäisinä toimenpiteinä syrjintää kokeville, mikäli rakenteissa olevaan ja yhteiskunnan ylätasolla esiintyviin yhdenvertaisuuden kokemusta heikentäviin seikkoihin ei kohdenneta konkreettisia toimenpiteitä.

Erytisesti verkossa tapahtuvaan maalittamiseen, vihapuheeseen ja häirintään tulee varata resurssit, jotka varmistavat, että rikokset selvitetään ja niitä tekevät saavat rangaistuksen. Verkossa tapahtuvien rikosten selvittämiseen tulee suhtautua samalla vakavuudella kuin muuhunkin rikollisuuteen. Nykyisellään on jo havaittavissa, että moni valitsee vaikenemisen, eikä osallistu julkiseen keskusteluun välttääkseen vihakampanjoinnin kohteeksi joutumisen. Asia koskee luonnollisesti muitakin kuin vähemmistöjä. Vakavia vihakampanjoita on kohdistettu myös valtaväestöä edustaviin henkilöihin, jotka ovat tuoneet esille tai käsitelleet vähemmistöihin liittyviä epäkohtia. Tämä kehitys on jo heikentänyt sananvapauden toteutumista ja vähentänyt jopa kiinnostusta tutkia ja käsitellä aiheita, joiden tiedetään herättävän vihaa joissain kansalaisissa.

Toinen tärkeä lisäpanostuksen kohde on luvun 5. teemoihin liittyvä lasten ja nuorten yhdenvertaisuus. Toimenpideohjelman luonnoksessa tuodaan esille, että jopa kolmannes afrikkalaistaustaisista lapsista on kokenut rasistista syrjintää. Tämän asian muuttaminen on ehdottoman tärkeää, muun muassa siksi, että kriittisissä kehitysvaiheissa tapahtuvat syrjinnän kokemukset altistavat mielenterveyden ongelmille ja voivat estää nuoren potentiaalin realisoitumisen. Tämä tarkoittaa sitä, että tarve (mielen)terveyspalveluille voi kasvaa loppuelämän ajaksi, ja tilanne voi johtaa heikompiin oppimistuloksiin, matalampaan kouluttautumiseen ja heikompaan työllisyyteen. Erityisen huolestuttavia ovat tutkimustulokset, jotka koskevat opettajien syrjiviä käytäntöjä S2- opetukseen ohjaamisessa sekä hiljattain julkaistut tulokset tutkimuksesta, jossa huomattiin, että opettajat lähettävät maahanmuuttajataustaisten oppilaiden ylioppilaskokeet alemmalla arvosanalla, kuin minkä ne anonymisoidussa arvostelussa saivat. Toisaalta opettajien tulisi paremmin tunnistaa rasistisen kiusaamisen dynamiikkaa. Maahanmuuttajataustaisten nuorten eriarvoinen asema vaikuttaa näkyvän myös heidän ensimmäisissä työelämäkokemuksissaan huolestuttavalla tavalla. Tänä vuonna julkaistu Nyt Nuorten tulevaisuusraportti kertoo, että maahanmuuttajataustaiset nuoret kokevat saavansa kesätöissä selvästi muita nuoria harvemmin kannustusta ja arvostusta. Ilmiö on relevantti myös ohjelmaluonnoksen luvun 6, Työelämän yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys, kannalta.

Jotta työ yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän kitkemiseksi olisi tehokasta, on yhteistyö eri toimijoiden välillä välttämätöntä. Luvussa 4.2. luetellut toimet on toistaiseksi kuvattu melko ympäröiväisesti ja niihinkin toivomme lisää konkretiaa. Luvussa mainittu yhteistyö kansalaisjärjestöjen kanssa on erittäin kannatettavaa ja linjassa myös Kuntoutussäätiön Osana-verkoston toteuttaman kyselytutkimuksen kanssa, josta kävi ilmi, että sote-alan ammattilaiset kaipaavat työpaikoilleen lisää moninaisuuteen liittyvää koulutusta ja asennetyötä sekä yhteistyötä maahanmuuttajajärjestöjen kanssa voidakseen palvella Suomeen muuttaneita asiakkaita nykyistä paremmin.

Luvussa 4.3. käsitelty yhdenvertaisuuden toteutumiseen liittyvä tietopohja on yksi keskeisimmistä asioista yhdenvertaisuustyössä. Ollakseen tehokkaita, pitäisi kaikkien toimenpiteiden olla tietoon perustuvia. On merkittävä ongelma, ettei Suomessa ole viime vuosina tehty kattavaa vähemmistöryhmiin liittyvää asennetutkimusta, kuten Oikeusministeriön Syrjintä Suomessa 2020 – 2023 raportissa todetaan. Pidämmekin välttämättömänä, että aihepiiriä koskevaa tutkimusresurssia kasvatetaan merkittävästi. Asia liittyy myös luvussa 4.4. käsiteltyyn väestöryhmien välisten suhteiden teemaan. Ohjelmaluonnoksessa mainittu v. 2024 tutkimus ulkomaalaistaustaisten turvallisuuden ja osallisuuden kokemuksista on tervetullut avaus. Ehdotamme myös, että pitkäjänteisen ja kattavan tutkimustyön ohella panostetaan yhdenvertaisuuteen ja syrjintään liittyvän asiakaspalautteen keruuseen julkishallinnon palveluista. Monissa palveluissa on jo olemassa valtaväestön tarpeisiin hyvin toimivia palautteenkeruuväyliä, mutta esim. vieraskielisten voi olla vaikeaa tai mahdotonta vastata niihin. Palauttekanavissa voitaisi myös aktiivisesti kysyä tämän aihepiirin kysymyksiä ja seurata näin kertyvää tietoa.

Luvussa 7 käsitellyn teeman, rasistisen häirinnän ja väkivallan torjunnan, kohdalla huomiota kiinnittää se, että toimenpiteitä on melko vähän ja niiden painottumisessa ei näy Oikeusministeriön Syrjintä Suomessa 2020-2023 -raportissa todettu asia: romani-tausta sekä ihonväri ja etninen tausta ovat Suomessa keskeisiä syrjinnän perusteita. Toimenpiteiden ja kampanjoinnin tulisikin keskittyä aivan erityisesti näihin syrjintäperusteisiin.

Valtioneuvoston ja hallinnon omia toimia käsittelevässä luvussa 8 todetaan, että yhdenvertaisuusvaltuutetun toteuttaman seurannan perusteella valtionhallinnon tasolla yhdenvertaisuussuunnittelussa on edelleen merkittäviä puutteita. On erinomaista ja arvostettavaa, että tämä asia tuodaan ohjelmaluonnoksessa avoimesti esiin. Merkittäviä puutteita oli niin syrjinnän kohteiden kuulemisessa kuin henkilöstön kouluttamisessa. Suhteessa havaittuihin puutteisiin toimenpiteet vaikuttavat kuitenkin tässäkin kohtaa melko vaatimattomilta. Yhdenvertaisuuden tuominen osaksi tulosohjausta on kannatettava asia ja antaa tärkeän signaalin siitä, että yhdenvertaisuuskysymykset otetaan vakavasti. Olisi myös hyödyllistä, jos valtionhallinnossa ei vain kokeiltais, vaan myös kerättäisi kehittämisen tueksi systemaattisesti tietoa anonyymistä rekrytoinnista saaduista kokemuksista (vertaa yhdenvertaisuustyön tietopohjan vahvistaminen).

Luvussa 9. käsitellyistä toimenpideohjelman seurannasta ja arvioinnista toteamme seuraavaa. Laajamittaiset, pitkäjänteiset konkreettiset politiikkatoimet ovat tärkeitä, jotta yhdenvertaisuus aidosti edistyisi. Sen lisäksi, että nämä toimet voivat poistaa yhdenvertaisuuden esteitä suoraan, on toimilla myös välillistä vaikutusta sen kautta, mitä näillä toimilla viestitetään. Katsomme että tämän symbolisemman tason merkitys korostuu entisestään nykyisen hallituksen alkutaipaleen rasismikohujen vuoksi. Voidaan myös perustellusti väittää, että osa hallituksen suunnittelemasta ja toteuttamasta maahanmuuttoa, kotoutumista, sosiaaliturvaa ja säästötoimia koskevasta politiikasta on vähintäänkin jännitteisessä suhteessa yhdenvertaisuuden edistämisen ja syrjinnän vastaisen työn kanssa. Mikäli yhdenvertaisuuden edistäminen katsotaan aidosti tärkeäksi asiaksi, tulisi kaikkea toteutettavaa politiikka tarkastella suhteessa tässä toimenpideohjelmassa luonnosteltuihin keskeisiin tavoitteisiin.

Ohjelman toteuttamisen vaikuttavuutta voisi entisestään lisätä ohjausryhmä, jossa olisi laaja edustus. Myös ulkopuolisen arvioijan hyödyntämistä ohjelman toteuttamisen onnistumisen arvioinnissa ohjelman eri vaiheessa voisi olla tarpeen harkita. Tämä toisi ohjelman toteuttamiseen lisää kunnianhimoa, uskottavuutta ja vaikuttavuutta.

Shemeikka Riikka
Kuntoutussäätiö